

כִּיבוּד אֵב וְאֵם בַּמְקוֹם מְצוּהָ אוֹ דֶרֶךְ חַיִּימוֹ*

א. כיבוד אב ואם במקום מצוה

הגמרא במסכת יבמות (ה:): שואלת: "יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת? תלמוד לומר: איש אימו ואביו תראו ואת שבתותי תשמורו. כולכם חייבים בכבודי". הגמ' א"כ תרצה שאין עומדת מצות כיבוד אב ואם מול מצוות השבת.

כבודו של האב דחוי בפני מצוות השבת, משום שגם הבן וגם האב חייבים בכבוד הקב"ה, והוא ציוה על שמירת השבת. השאלה העולה מתוך גמרא זו היא - מהי התיחסות התורה אל מציאות אחרת (שלא כמו בדוג' שהיתה ספציפית לענין שבת), שבה עומד ציווי אחד ההורים מול מצוה אחרת (ל"ת, עשה ומצוה מדבריהם)?

נבחן לדוגמא את מצות כאו"א מול מצות ישוב ארץ ישראל. כלומר כאשר אביו ואימו מצווים עליו שלא לעלות לא"י, והוא בכ"ז רוצה לעלות.

בשאלה חשובה זו מצאנו מחלוקת. יש שפסקו שמצוות הישיבה בא"י דוחה מצוות כאו"א. כך פסקו מהר"מ מרוטנבורג (שער ב', סי' כ"ח), שו"ת המבי"ט (חלק א', סי' קלט), מהר"י נג'אר בספר שמחת-יהודה, ועוד. כולם פסקו כך על סמך הגמ' ביבמות דף ה:, שהרי הוא ואביו חייבים במצוות ישוב א"י. [כמובן שפסק זה מבוסס על כך שמצוות ישוב א"י נוהגת בזמן הזה כשיטת רמב"ן בספר המצוות⁴ וכפי שהסבירו בדעת רמב"ם].

אולם, יש שחלקו ופסקו שמצוות כאו"א דוחה מצוות ישוב א"י, וזה עפ"י הגמרא בקידושין (דף לא:): במעשה של רב אסי שהיתה לו אמא זקנה בחוץ לארץ, שאל את ר' יוחנן - מהו לצאת לחוץ לארץ? אמר לו: אסור. לצאת

⁴ מאמו זה הינו חלק מעבודה מקיפה בנושא כיבוד אב ואם, שזיכתה את כותבה במקום השני בתחרות כתיבה עבור קרן אברהם העברי הת"ב

⁵⁵ וכמו שפסקו באחרונים רובם ככולם, ודלא כהר" חיים בתוס' דדחאוהו, וגם שבגה"ט תלמיד סועה הוא (עי' מהרי"ט), ודלא כבעל המג"א שחלק על הרמב"ן, נלא כהרמב"ן שהסכימו עמו הראשונים והאחרונים כמבואר בפ"ת אה"ע ע"ה סק"ו - הערת העורך

לקראת אמא - מהו? אמר לו: איני יודע. וכשהפציר בו לענות השיב לו ר' יוחנן: נתרצית לצאת, המקום יחזירך בשלום... הבנת החולקים היתה שר' יוחנן פסק בכאן שכאז"א דוחה מצות ישוב א"י (בין הפוסקים מצאנו שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח, המאירי בבית הבחירה על דף זה, המקנה על הסוגיא בד"ה "איני יודע" ורש"י בסוגיא...).

ר' ישראל משקלאו, תלמיד הגר"א, הכריע ב"פאת השלחן" (הלכות א"י, סימן ב' סעיף כ"א) שמותרת יציאה זמנית לחו"ל רק כדי ללמוד תורה ולישא אשה ולא למצוה אחרת כגון כאז"א, וכן פסקו פוסקי זמננו הר' עובדיה יוסף (בילקוט יוסף בהלכות כאז"א סעיף י"ב) והרב שאול ישראלי (בעמוד הימיני ס' כ"ג).

אלא שבנוגע לישוב א"י אפשר לומר שמכיון שגם אביו מצווה לכן נפסק שמותר רק לצאת כדי להקביל פניהם אבל במצוה אחרת אפשר אולי שתידחה ע"י מצות כאז"א. אלא שפוסק רמב"ם בהלכות ממרים (פ"ו, ה"ב): מי שאמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין שאמר לו לעבור על מצוות לא תעשה או לבטל מצוה עשה אפילו של דבריהם - הרי זה לא ישמע לו שנאמר: איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כולכם חייבים בכבודי.

לכאורה אפשר לשאול, מדוע אפילו מצוה מדבריהם דוחה מצות כאז"א שהיא דאורייתא, אלא שכבר הסביר ה"כסף משנה" במקום: "נראה שהטעם משום דכיון שקי"ל דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו ד"לא תסור" הרי הוא ככל דברי התורה". רוצה לומר שתוקף דברי דרבנן מכח דין דאורייתא לאו של "לא תסור" שנמנה בספר המצוות לרמב"ם לא תעשה שי"ב וכן פסק גם בהלכות ממרים פ"א ה"ב: "כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר וכו'".

וכן בספר החינוך מצוה תק"ח: "שנמנענו מלחלוק על בעלי הקבלה ע"ה, ומלשנות את דבריהם, ולצאת ממצוותם בכל עניני התורה, ועל זה נאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך...". וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן ר"מ סעיף ט"ו): "אמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין מצוות עשה בין מצוות לא תעשה ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו". וכן פסק בערוך השלחן (יו"ד, ר"מ, ל"ד): "דבר פשוט הוא שכאז"א אינו דוחה שום מצוה, ולא מיבעיא אם אביו יצוה לו לעבור על דבר תורה בקום ועשה או בשב ואל תעשה, דאסור לשמוע לו... כולכם חייבים בכבודי, ואפילו יצוה לו לעבור על מצוה דרבנן אפילו בשב ואל תעשה, כגון להדליק נר חנוכה וכיוצא בזה, דאסור לשמוע לו... דכיון שהתורה גילתה דכל

שהוא נגד התורה אין לאביו רשות לצוות לבנו על זה, וממילא דגם. באיסור דרבנן הוה כנגד התורה - דהקב"ה ציוה לבלי אסור מכל אשר חכמים יגידו".

משלושת הפסוקים הללו מבואר בצורה מוחלטת שלמרות שמצות כאו"א גדולה וחשובה מאד כיון שסוף סוף כולם חייבים בכבודו של מקום, אין לאב כח לצוות על בנו לעבור על ל"ת או לבטל עשה ואפילו מדבריהם. למעשה אפשר לומר שמצות כאו"א למרות חשיבותה וגדלותה, אינה יכולה לבטל מצוות אחרות, אותן ציותה עלינו תורה או חז"ל, ביחס למצוות כולן, כיון שכל כח מצות כאו"א נשאב מצווי אלוקי כמו שאר המצוות, שנשאבות מהציווי האלוקי או מכוחו, וכולם כאחד שוים בפני המקום ביחס לחיוב מצוותיו.

ב. כיבוד אב ואם בעניני שידוכין

הבחינה הראשונה עימה התמודדנו היתה מצות כאו"א מול מצוות אחרות, אולם יש לבחון ג"כ את מצות כאו"א כשהיא עומדת מול עיקרון החשוב מאד לבן המצווה בכיבוד אביו ואמו. ע"מ להסביר את הבעיה נמחיש אותה בעניני שידוכין של הבן והבת, כאשר ההורים מתנגדים לשידוכי בנם או בתם עם בן הזוג המיועד. הגמ' בקידושין (דף מ"א עמ' א') מביאה את דעת רב יהודה אמר רב ואיתימא ר' אלעזר: אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא נערה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה.

הלכה זו נפסקה ברמב"ם הלכות אישות (פ"ג הלכה י"ט) "...ואעפ"י שיש רשות לאב לקדש בתו כשהיא קטנה וכשהיא נערה, לכל מי שירצה - אין ראוי לעשות כן, אלא מצוות חכמים שלא יקדש אדם בתו כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר לפלוני אני רוצה...". וכך נפסקה גם בשו"ע, אבן העזר (סימן ל"ז סעיף ח'): "מצוה שלא יקדש בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה...". - אלא שכמובן אם נתבונן היטב הן בלשון הרמב"ם והן בלשון המחבר בשו"ע נראה ששינה מנוסח הגמרא, שהרי בגמ' אמרו "אסור", וההלכה נפסקה רק שמצוה שלא ישיא אותה אלא לטוב בעיניה.

א"כ שמענו באופן עקרוני שמצד ההורים מצווה שיחתנו ילדיהם לטוב בעיני הבנים, אולם עדיין צריך לבחון:

[א] האם, כשההורים משיאים בנם או בתם עם מי שאינו טוב בעיניהם חוטאים הם או לא.

ג] מה צריך להיות היחס מצד הבנים כלפי ענין חשוב זה.

מופיע בספר חסידים (סימן תקס"ב) "האב המצווה לבנו לקחת בת בנו או בת בתו והוא אינו חפץ בה, וירא אם יקחנה שישנא אותה, או ירא שמא לא יוכל להתאפק מלחטוא בנשים, מוטב שלא ישאנה, ואם יוכל להתאפק מלחטוא בנשים אעפ"י שישנא אותה, הרי עושה דבר גדול בשביל אביו ואמו, ואביו ואמו חוטאים, שדוחקים אותו ליקח אשה שאינו אוהב אותה...". מלשון ספר חסידים עולה:

א] הורים שכופים את בניהם להתחתן עם מי שאינו טוב בעיני הבנים - עבירה היא ביד ההורים.

ב] אין חובה על הבנים לשמוע להוריהם במקרה זה - דהרי לשונו "ואם יוכל להתאפק... הרי עושה דבר גדול בשביל אביו ואמו" - כלומר עושה דבר גדול, אך יוכל גם שלא לעשות, ואין זו עבירה על מצות כיבוד אב ואם.

דנו עד כה בבעיה שההורים כופים על בנם בת-זוג שאינה לרוחו, אולם יש לדון גם בבעיה הפוכה, כאשר הבן מביא בת-זוג, וההורים הם אלו שמתנגדים לאשה זו. בשו"ע יורה דעה (סימן ר"מ סעיף כ"ה) כותב הרמ"א בהגהה: וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפוץ בה, הבן אין צריך לשמוע אל האב (מהרי"ק שורש קסז). וכן כותב בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן קל): מי שציוה קודם מותו, בני פלוני ישא אשה פלונית, הרשות ביד הבן לישא או שלא לישא אותה פלונית. וכן כתב בספר חסידים (סימן תקס"ד) "...אבל אם טובות ואחיה טובים ויש רעות ואחיה רעים, ורצו לתת לו לאב ולאם ממון שיקח אשה מהם, והטובים אינם רוצים לתת לו לאב ולאם שום דבר - והאב והאם מצווים לו לקחת בת מי שנותנם להם ממון, והבן אינו רוצה לוקח אשה אלא מטובים, אע"פ שכועסים עליו אביו ואמו, לא ישמע אליהם כיון שעושים עמו שלא כהוגן.

לכאורה מפסק הרמ"א הנ"ל בשו"ע נראה היה שבאופן מוחלט הבן אין צריך לשמוע להוריו כאשר הם מוחים בו מלישא אשה מסוימת אלא שמלשון ספר חסידים אנו רואים, שכמובן מדובר דווקא כאשר הבחורה טובה במידותיה וכדומה, ולא במקום שהבחורה לקויה במידותיה וכדומה, שאז ודאי שהבן צריך לשמוע להוריו, שהרי אומרים דברי טעם ואמת.

אלא שנראה שישנו שיקול נוסף שלא נכתב עד כה. שיקול זה מופיע גם בדברי ספר חסידים דלעיל, אבל מופיע במפיוש בשו"ת משיב דבר לנצי"ב זצ"ל חלק יורה

דעה סימן נ') וזה לשונו: "נראה דהא דאיתא ביו"ד (סי' ר"מ סכ"ה) "וכן אם האב מוחה בבן לישא איזה אשה שיחפוץ בה א"צ הבן לשמוע אל האב", זה אינו אלא באופן שאין באשה שחפץ בה בזיון וצער לאב. אבל ביש בזיון אסור נישאנה...". כלומר לדין המופיע בשו"ע בשם הרמ"א ישנן שתי הגבלות: אחת - הבחורה טובה במידותיה, ושתיים - לאב אין צער ובזיון בנישואין אלו.

אלא שגם להגבלה שניה שכתבנו א"א לומר שצער ובזיון של ההורים בכל מקום יגרום לכך שהבן לא יישא אשה שחפץ בה, שהרי לפעמים הצער והבזיון של ההורים אינו במקום, כיון שנובע מדעה קדומה שאינה מוצדקת וכיוצא בזה, וכאן לא נראה שהבן יצטרך לוותר על רצונו דווקא באשה זו בגלל בזיון כביכול. דין זה נראה שיהיה נכון גם בבחינות אחרות בכגון מראה חיצוני או מוצא עדתי שהם דברי הבל. דין זה מוזכר רק בבן אולם מופיע בשו"ת נודע ביהודה תנינא (אבן העזר סימן מ"ה) וכן בשו"ת גבעת פנחס (סימן ג') שהוא הדין לגבי ב"ת, שהרי טעם אחד הוא!

בסיכום ענין זה נראה:

- א] הבן חייב לכבד את אביו ואת אמו אבל חייב לוותר על אשה שרוצה לישא בשביל זה.
- ב] אין חיוב כאו"א, אלא בדבר שיש בו משמעות אוביקטיבית, ולא מראה חיצוני או מוצא עדתי, שהם דברים סוביקטיביים פסיכולוגיים.
- ג] אין הבן חייב לכבד את אביו ואמו בדבר שיש בו צד איסור, ויש צד איסור להתחתן עם אשה שאין האדם אוהב (כפי שפוסק מהרי"ק בסימן קס"ז).

עוד יש להוסיף כעין זה, שבמקום שהוריו מצוים אותו בדבר שאינו תועלתם, כגון שלא יטבול במקוה שמא יצטנן וכו' הפסק הוא שמעיקר הדין אין בזה מצות כאו"א, אולם ממידת חסידות יש לחוש לדעתם (הלכות כאו"א סעי' ז). אם נקיש מכאן לשאר דברים וכפי העולה מן הדברים עד כאן נאמר כי לא כל ציווי ההורים נכלל במצות כאו"א. בודאי לא כנגד מצות ה' אבל גם לא במקום שאין תועלת ההורים מן הציווי כגון בהנהגות הבן כדוגמת טבילה במקוה, או עקרונות החשיבים לו, או עיקר חייו כגון עניני שידוכין, אם באמת אין הדברים מצודקים אלא הינם סוביקטיביים ונובעים מדעות מוטעות וכדומה. אבל בכל מקרה בודאי שיש לשכנעם בדברי נועם ודברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב.